

การสื่อสารความเชื่อจากสัญญาณในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้าน ละครเท่งตึกจังหวัดจันทบุรี

The Belief Communication through Signs in Ritualistic Ceremony of 'Lakhorn Teng-Took' Folk Performers, Chanthaburi Province

สมพงษ์ เสงี่ยมณี¹ รัชนีชีวาต แซ่ตัน² สรียาภา คันธวัลย์³

บวรสรรค์ เจียดำรง⁴ และ จำเริญ คังคะศรี⁵

Sompong Sengmanee¹ Raajshivar Saetan² Sariyapa Kantawan³

Bavornsan Chiadamrong⁴ and Chamroen Kangkasri⁵

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งตึกจังหวัดจันทบุรี และ (2) วิเคราะห์การสื่อสารความเชื่อจากสัญญาณในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งตึก เป็นงานวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาโดยเก็บข้อมูลกับศิลปินคณะละครเท่งตึกจังหวัดจันทบุรี จำนวน 30 คน ด้วยเทคนิคการวิจัยแบบฝังตัว สังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์เอกสาร ผลการวิจัยพบว่า (1) ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมของศิลปินละครเท่งตึก คือ พระฤษีนาถ หรือพระภคมนี (พ่อแก่) และครูละครเท่งตึกผู้ล่วงลับ บางคณะละครเชื่อครูหมอโนรา โดยการตอบสนองความเชื่อผ่านพิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งตึกทุกปี ซึ่งเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่ผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ และ (2) การสื่อสารความเชื่อของศิลปินเท่งตึก (2.1) สามารถวิเคราะห์ได้ตามองค์ประกอบการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร เนื้อหาสาระ ช่องทางการสื่อสาร ผู้รับสาร และผลกระทบจากการสื่อสาร ความเชื่อ โดยเกิดการสื่อสารความเชื่อ 2 ระดับ คือ การสื่อสารความเชื่อภายในบุคคล และการสื่อสารระหว่างบุคคลภายในกลุ่มศิลปินเท่งตึก (2.2) สัญญาณในพิธีกรรมการไหว้ครูของละครเท่งตึก พบว่า (2.2.1) สัญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สะท้อนความเชื่อเรื่องครู หมายถึง การแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะ “ครู” ผู้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครเท่งตึก พิธีกรรมการไหว้ครูจึงเป็นสัญญาณที่แสดงถึงการตอบแทนครูด้วยความกตัญญูทดแทนเวทิตา การสำนึกในหน้าที่ของศิษย์ การสร้างความสามัคคี การให้อภัย และการอุทิศส่วนกุศลให้ครู (2.2.2)

¹ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ (สื่อสารมวลชน) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Communication Arts (Mass Communication), Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail: sompong.s@rbru.ac.th

² โรงเรียนภาษา ราฟเฟิลส์ ไทยแลนด์ เอกซ์เชลเลนซ์

Raffles Thailand Excellence Language School E-mail: rajashivar@rafflestrainers.co.th

³ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ (นิเทศศาสตร์สองภาษา) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Communication Arts (Bilingual), Faculty of Communication Arts, Rambhai Barni Rajabhat University.

E-mail: sariyapa.k@rbru.ac.th

⁴ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ (การจัดการการสื่อสาร) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Communication Arts (Communication Management), Faculty of Communication Arts, Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail : bavornson.c@rbru.ac.th

⁵ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ (การจัดการการสื่อสาร) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Communication Arts (Communication Management), Faculty of Communication Arts, Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail : chamroen.k@rbru.ac.th

สัญญาณเครื่องสักการะสังเวชบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วยอาหารคาว-หวาน พืช-ผลไม้ หมายถึง การจัดเลี้ยงแสดงความขอบคุณสำนึกในคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้เป็น “ครู” ของละครเท่งตึก โดยหวังว่าจะได้รับความสุข และความอุดมสมบูรณ์

คำสำคัญ: การสื่อสารสัญญาณ ความเชื่อและพิธีกรรม ละครเท่งตึก

Abstract

This research aimed to 1) study on beliefs in ritualistic ceremony of folk performers of ‘Lakhorn Teng-Took’, Chanthaburi province, and 2) analyze belief communication with regard to the significant signs which were used throughout the ceremony of ‘Lakhorn Teng-Took’ folk performers. In this ethnographic research, the documentary research and the data were collected from 30 Lakhorn Teng-Took folk performers in Chanthaburi province. The methods of field research technique, participatory observation, and in-depth interviews were employed. The research findings revealed that: (1) The sacred beliefs of the most Lakhorn Teng-Took folk performers were ‘Narata Muni’ or ‘Bharata Muni’ (Por-kea), the Holy Hermit Guru, and the spirits of drama-music masters. Some Lakhorn Teng-Took troupe believed in Nora Guru responding throughout the ‘Wai-Khru’ ceremony in anniversary, which the sacred ceremony hybridized between the belief of Buddhism, Brahma-Hindu, and sacred spirits; and (2) The analysis of the belief communication on Lakhorn Teng-Took folk performers was comprised of two distinct sections: (2.1) the communicative elements were senders, message, channel, receivers, and effect of belief communication. The belief communication occurred in two levels, namely the intrapersonal communication level, and interpersonal communication inside Lakhorn Teng-Took folk performers. (2.2) Signs in the ‘Wai-Khru’ ceremony was found that (2.2.1) Sign of sacred Guru was the reflection of the respectfulness of sacred spirits as ‘Guru’, who was the Lakhorn Teng-Took folk performing arts. The ‘Wai-Khru’ ceremony was symbol to demonstrate gratitude for benefits and compensation for venerable person, conscious of student role being, harmonious building, forgiveness, and charitable dedication to Teng-Took spirit master Guru. (2.2.2) Sign of ‘Krueng Sangwey’, offering of savory – dessert, plants, fruits or flowers was symbol to pay homage to thankful party, which showed the conscious of sacred master spirits as guru of Lakhorn Teng-Took within prosperity and wealth of savory – dessert, plants, fruits or flowers, and auspicious things. The participants in ‘Wai-Khru’ ceremony hope that the happiness and wealth come true.

Keywords: Semiotic communication, Belief and ritualistic ceremony, Lakhorn Teng-Took, Folk Performers

วันที่รับบทความ: 01 ตุลาคม 2563

วันที่แก้ไขบทความ: 05 มกราคม 2564

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 15 มกราคม 2564

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัย

วัฒนธรรม คือ แบบแผนพฤติกรรมวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น ๆ ซึ่งวัฒนธรรมย่อมตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางชีววิทยา (Biological needs) ความต้องการทางสังคม (Social needs) และความต้องการทางจิตใจ (Psychological needs) โดยมีความจำเป็นพื้นฐาน 9 ด้าน เพื่อตอบสนองการแก้ปัญหาตามความต้องการ และการดำรงชีวิตอย่างเป็นระบบ รวมเรียกว่า “หัวใจของวัฒนธรรม” ได้แก่ ระบบเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ระบบการขัดเกลาทางสังคม ระบบศาสนา และความเชื่อ ระบบสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะ และนันทนาการ (งามพิศ สัตย์สวณ, 2558) ดังนั้น ระบบความเชื่อ และการสื่อสาร จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของความจำเป็นพื้นฐานที่นำมาขยายองค์ความรู้ของการวิจัยภายใต้แนวคิดการสื่อสารความเชื่อ สอดคล้องกับชิงชัย วิจิตกุล (2550) เสนอว่า ส่วนใหญ่แล้วคำจำกัดความของวัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (Belief system) และค่านิยมทางสังคม (Social value) เนื่องจาก วัฒนธรรมไม่เพียงแต่เป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ หากยังคงไว้ซึ่งระบบความเชื่อ และค่านิยมทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลต่อการจัดระเบียบแบบแผนในรูปแบบของกฎระเบียบ หรือมาตรฐานทางพฤติกรรมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมให้การยอมรับ จึงสรุปเชิงเปรียบเทียบนิยามวัฒนธรรมจากนักมานุษยวิทยาทั่วโลกได้ดังนี้ คือ วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Share ideas) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is learned) วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้ และภูมิปัญญา วัฒนธรรมคือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต และสิ่งที่อยู่รอบตัว และสุดท้ายวัฒนธรรมไม่หยุดนิ่งหากแต่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา โดยมีสาเหตุมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion) จากวัฒนธรรมอื่น หรือวัฒนธรรมกระแสหลัก (Dominant culture) งานวิจัยนี้เป็นการศึกษา กลุ่มนักแสดงพื้นบ้านที่เรียกตนเองว่า “ละครเท่งต๊ก” จากงานวิจัยของประภาศรี ศรีประดิษฐ์ (2545) พบว่า ปี พ.ศ. 2420 ครูขุนทอง ศิลปินละครชาตรีทางภาคใต้ของไทยถ่ายทอดการแสดงละครดังกล่าวให้นายทิม ภาคกิจ ชาวบ้านอำเภอแหลมสิงห์ และมีการฝึกหัดนักแสดงในกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มลูกศิษย์ จนกระทั่งละครชาตรีได้รับความนิยม ประกอบกับความโดดเด่นของเสียงกลองตึกชาวบ้านจึงเรียกกันติดปากว่า “ละครเท่งต๊ก” จากอดีตถึงปัจจุบันละครเท่งต๊กยังคงทำหน้าที่เป็นสื่อบันเทิง และสื่อเพื่อการแก้บนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าความทันสมัยส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural change) แต่ความเชื่อในกลุ่มศิลปินละครเท่งต๊กในจังหวัดจันทบุรียังคงไว้ซึ่งค่านิยมในพิธีกรรม “การไหว้ครู” ประจำปีตามที่กระทำต่อเนื่องสืบทอดกันมาเมื่อครั้งโบราณ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับพระผู้เป็นเจ้า และอำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมการไหว้ครูสร้างขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจ ความอุดมสมบูรณ์ การได้รับผลกระทบด้านการประกอบอาชีพศิลปินอย่างมั่นคง และยั่งยืน

พิธีกรรมดังกล่าว คือ การสื่อสารความเชื่อในกลุ่มศิลปินเท่งต๊ก แม้ว่ารัชจันชีวิต ต้นตึกุลวรา (2561) ได้ทำการศึกษาแล้ว แต่งานวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นที่พิธีกรรมในกลุ่มศิลปินเท่งต๊กเป็นสำคัญ โดยเฉพาะความเชื่อที่ศิลปินละครเท่งต๊กมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการประกอบสร้างสัญลักษณ์เหล่านั้นเพื่อสนองความเชื่อที่ตนมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์สะท้อนค่านิยมอะไรในการแสดง ในการกระทำทางพิธีกรรมเหล่านั้น ผู้วิจัยมองว่างานวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการขยายความรู้ที่ผ่านการวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีการสื่อสาร (Lasswell, H.D., 2006 อ้างใน Businesstopia, 2018) และการวิเคราะห์สัญลักษณ์ (Sign) (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2555) จากความเชื่อในพิธีกรรมไหว้ครูของศิลปินละคร เท่งต๊กเป็นอย่างไร เนื่องจากสัญลักษณ์เป็นเรื่องที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวัน และชีวิตทางสังคมของผู้คน ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดที่ว่า “...หากความหมายใดถูกติดตั้งรหัส (Code) แล้วไม่ว่าจะเปิดรับด้วยปริมาณความถี่มากหรือน้อย ย่อมถอดรหัสความหมายออกมาได้เช่นนั้นทุกครั้ง” ดังนั้น ความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของศิลปินเท่งต๊ก การสื่อสารความเชื่อ และสัญลักษณ์ที่ค้นพบจากพิธีกรรมไหว้ครูของศิลปินเท่งต๊กเป็น อย่างไร จะได้ทำการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาความเชื่อเบื้องหลังในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งต๊กจังหวัดจันทบุรี

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์การสื่อสารความเชื่อจากสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งต๊กจังหวัดจันทบุรี

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การสื่อสารความเชื่อจากสัญญาณในพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งต๊กจังหวัดจันทบุรี เป็นการศึกษาพิธีกรรมการไหว้ครูของคณะละครชาตรีเท่งต๊ก โดยมีรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึกเน้นมิติของผู้แสดง (Performers) ละครชาตรีเท่งต๊กจังหวัดจันทบุรี

1.3.1 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ทำการศึกษาผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 3 คณะละครได้แก่ ส.บ้าน้อย มนัสไชยวัฒนา และจักรวาลมงคลศิลป์ นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์ผู้รู้ทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นประจำอำเภอแหลมสิงห์ ผู้รู้ด้านการรับชมละครเท่งต๊ก รวมทั้งหมด 30 คน

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาความเชื่อ วิเคราะห์การสื่อสารความเชื่อ และพิธีกรรมของศิลปินพื้นบ้านละครเท่งต๊ก และวิเคราะห์สัญญาณ และการสื่อความหมายโดยนัยทางด้านความเชื่อและพิธีกรรมของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครเท่งต๊ก

1.3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ เจาะจงศึกษาคณะละครเท่งต๊ก ในเขตบ้านบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากเป็นแหล่งอาศัยของคณะละครเท่งต๊กหลายคณะที่สืบทอดกันมากกว่า 100 ปี

1.3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา ใช้เวลาดำเนินการวิจัย 1 ปี (พฤศจิกายน 2560-2561)

2. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic research) เป็นเทคนิคการวิจัยที่แสดงถึงแบบแผนวิถีชีวิตพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ด้านความเชื่อ และการสื่อสารของศิลปินละครเท่งต๊ก รวมถึงวิธีการได้มาของข้อมูลวิจัยที่น่าเชื่อถือ มีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยดังนี้

2.1 เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) จำนวน 30 คน ประกอบด้วย (1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทหัวหน้าศิลปินคณะละครเท่งต๊กอาวุโส จาก 3 คณะ คือ คณะ ส.บ้าน้อย คณะมนัสไชยวัฒนา และคณะจักรวาลมงคลศิลป์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแหลมสิงห์ รวม 4 ท่าน และ (2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประเภทศิลปินละครเท่งต๊กทั่วไป และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งต๊ก จำนวน 26 คน

2.2 เลือกข้อมูลประเภทเอกสาร ประกอบด้วยเอกสารประเภทงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านความเชื่อ และพิธีกรรมการไหว้ครู เพื่อศึกษาความเชื่อของศิลปิน การสื่อสารความเชื่อ และสัญญาณความเชื่อในพิธีกรรม

2.3 เลือกข้อมูลประเภทวัตถุ ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไหว้ครูของศิลปินละครเท่งต๊ก ได้แก่ เครื่องสังเวท-เครื่องบูชา อุปกรณ์สิ่งของที่ต้องใช้ประกอบพิธีกรรมการไหว้ครู ปฏิมารวมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำคณะละครเท่งต๊ก สัญลักษณ์เทพสงัดอาจารย์ หรือเศียรครู ภาพถ่ายครูศิลปินผู้ล่วงลับ เสื้อผ้าการแต่งกายในการประกอบพิธีกรรม และเครื่องดนตรีไทย ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ เทพสงัดอาจารย์ หลักๆ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2 องค์ คือ พระปัญจสิงขร โดยเชื่อว่า เป็นผู้ช่วยส่งเสริมให้การ ขับร้องกลอนเป็นไปด้วยความราบรื่น และครูตะโพน ซึ่งหมายถึง พระพรคนธรรพ แปลว่า ยอดของฤๅษีผู้ประดิษฐ์พิณขึ้นคนแรก มีมังกู 5 ยอด ร่างกายเป็นสีทอง มีกษัตริย์ทรงอาภรณ์ด้วยนิลรัตนทรงภูษาสีแดง เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการบรรเลง ขับร้อง โหราศาสตร์ กฎหมาย และการแพทย์ นักเลงทางไสยศาสตร์ เรียก “พระฤๅษีนารอด” (พระฤๅษีนารท) ตามคัมภีร์โบราณอินเดียกล่าวถึงพระฤๅษีนารท ว่าเป็นพรหมฤๅษีมหาประชาบดี เป็นบุตรของพระมนู พระพรคนธรรพ จึงเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ในวิชาขับร้อง และดนตรี โอเระศ บุญฤทธิ์, 2559)

2.4 เลือกสนามวิจัย สถานที่ประกอบพิธีกรรมการไหว้ครูบ้านของศิลปินแห่งชาติทุ่งตึกดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 บ้านศิลปินละครทุ่งตึกประกอบพิธีกรรมการไหว้ครู อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

2.5 สร้างเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ และการตรวจสอบข้อมูล ได้แก่ (2.5.1) ผู้วิจัยเลือกใช้เครื่องมือวิจัยที่สามารถเก็บข้อมูลตามประเด็นศึกษาที่ครอบคลุมเกี่ยวกับความเชื่อเบื้องหลังของศิลปินละครทุ่งตึก และนำไปสู่การวิเคราะห์ตีความสัญญาณในพิธีกรรม ได้แก่ (1) แบบสังเกตพฤติกรรม สังเกตพฤติกรรมก่อน ระหว่าง และหลังสิ้นสุดพิธีกรรมและ (2) แบบสัมภาษณ์ ถามเกี่ยวกับความเชื่อ ความคิดเห็นที่มีต่อพิธีกรรมการไหว้ครูละครทุ่งตึกพูดคุยแบบธรรมชาติ หากมีประเด็นใดสงสัยจากการสังเกตจะสอบถามเพิ่มเติม และ (2.5.2) การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation checked) โดยนำข้อมูลด้านความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีความแตกต่างของเครื่องมือมาตรวจสอบในประเด็นเดียวกัน เพื่อสรุปตามทิศทางของข้อมูลเป็นแนวทางเดียวกัน ข้อมูลอ้อมตัว คำตอบเป็นไปในทิศทางเดียวกันจึงถือว่า ข้อมูลนั้นถูกต้องเชื่อถือได้

ทั้งนี้การเก็บข้อมูลวิจัยดำเนินการตามหลักจริยธรรมการวิจัยในคน โดยเฉพาะความพร้อมยินดียตอบคำถามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ไม่สร้างความเสียหาย เสื่อมเสียชื่อเสียง และสิทธิประโยชน์ที่ผู้ให้ข้อมูลพึงได้รับ

2.6 การวิเคราะห์ และตีความข้อมูล จำแนกการวิเคราะห์ตีความข้อมูล 3 ลักษณะคือ การวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร การตีความข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม และการวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีการสื่อสาร และสัญญาณเชิงมายาคติ

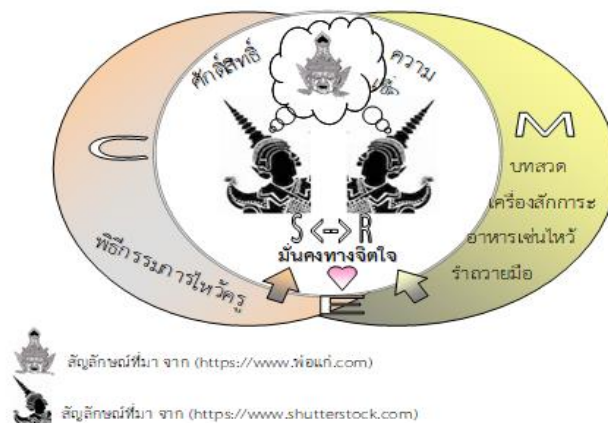
2.6.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์จากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางด้านความเชื่อ และพิธีกรรมการไหว้ครู โดยวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในเอกสาร การตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) จากงานวิจัย และตำราที่เลือกมาทำการวิเคราะห์ แบ่งประเภทเนื้อหาของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ และพิธีกรรมการไหว้ครู โดยเปรียบเทียบกับเนื้อหาความเชื่อ และพิธีกรรมไหว้ครูดนตรี-นาฏศิลป์ พยายามค้นหา และตีความหมายแฝงที่อยู่ในข้อมูลเหล่านั้น

2.6.2 การตีความข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม สร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็นที่เก็บรวบรวมได้จากข้อมูลตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และสัมภาษณ์ประเด็นการศึกษาความเชื่อ และพิธีกรรมของศิลปินละครทุ่งตึก

2.6.3 การวิเคราะห์การสื่อสารความเชื่อตามทฤษฎีการสื่อสาร S-M-C-R-E ของ Lasswell (อ้างใน Businessstopia, 2018) และสัญญาณเชิงมายาคติ (Myth) ตามแนวคิดของ Barthes กล่าวว่า “มายาคติ เป็นวิธีคิดของคนแต่ละสังคมที่มีร่วมกันต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น มายาคติจึงเป็นหน้าที่อุดมการณ์ในกระบวนการทำให้วัฒนธรรมเป็นเสมือนสิ่งที่ตนเองเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ปกติ เห็นได้ชัด เป็นเรื่องของสามัญสำนึก (Common-sense) ดังนั้นจึงมีความเป็นภววิสัย (Objective) และสะท้อนถึงความเป็นจริงอย่างที่มีนัยเป็น (The way things are) ยิ่งกว่านั้น มายาคติยังสามารถซ่อนอุดมการณ์ที่มีอยู่ในสัญญาณ และรหัสได้อีกด้วย Barthes เน้นว่า พลังของมายาคติมีมากถึงขั้นที่คนรู้สึก

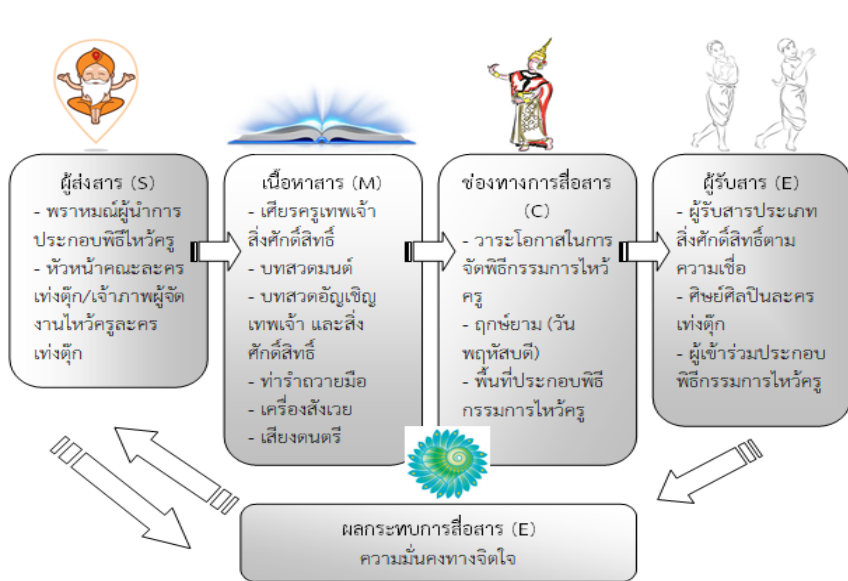
ผลกระทบ (Effect) จากการสื่อสารความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งต๊ก สามารถวิเคราะห์ผลการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ การสื่อสารความเชื่อภายในบุคคล และการสื่อสารความเชื่อระหว่างบุคคลของศิลปินเท่งต๊ก

1) การสื่อสารความเชื่อภายในบุคคล (Intrapersonal communication) พบว่า เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อภายในจิตใจของศิลปินละครเท่งต๊ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อที่ศิลปินละครเท่งต๊กมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนให้ความเคารพนับถือผ่านประสบการณ์ที่นับถือตามกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นความผูกพันทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงกับความมั่นคงทางจิตใจของศิลปินยึดเหนี่ยวจิตใจดำรงชีวิตด้วยความรู้สึกปลอดภัย ความเป็นศิลปินเท่งต๊กนั้นไม่ได้เป็นความสามารถพิเศษของตน แต่เป็นการกระทำโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในฐานะครูผู้มีความชำนาญทั้งทางด้านการร้อง การรำ และการดนตรี อาศัยระยะเวลาในการฝึกฝนที่ช้านานจนเกิดความแม่นยำ จำบทร้อง จำท่ารำได้ มีความมั่นใจในการแสดงออกต่อหน้าคนดูตามแบบจำลองการสื่อสารความเชื่อภายในบุคคล ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แบบจำลองการสื่อสารความเชื่อภายในบุคคลของศิลปินละครเท่งต๊ก

2) การสื่อสารความเชื่อระหว่างบุคคล (Interpersonal communication) เป็นกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นเมื่อศิลปินละครเท่งต๊กมารวมตัวกันเพื่อปฏิบัติการสนองความเชื่อแต่ละคนต่างมีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสื่อสารดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (Ritual communication) โดยมีองค์ประกอบการสื่อสารครบทั้งกระบวนการ คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้ส่งสาร ได้แก่ พรหมณ์ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมประกอบพิธี ได้แก่ บรรดาลูกศิษย์ศิลปินละครเท่งต๊ก บรรยากาศสถานที่ประกอบพิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งต๊ก แท่นประกอบพิธีกรรม เครื่องสังเวย เครื่องดนตรี คือ ช่องทางการสื่อสาร และ บทสวดการอ่านโองการ บทร้อง เสียงดนตรี และการรำของศิลปินนักแสดงละครเท่งต๊ก เป็นเนื้อหาที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งต๊ก โดยผลกระทบของการสื่อสารความเชื่อ คือ เกิดความมั่นคงทางจิตใจ ตามแบบจำลองการสื่อสารความเชื่อระหว่างบุคคลดัง ภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แบบจำลองการสื่อสารความเชื่อระหว่างบุคคลของศิลปินเท่งตึก

3.2.2 การวิเคราะห์สัญญาณความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งตึก

สัญญาณความเชื่อในพิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งตึกเป็นการเลือกศึกษารายละเอียดจากสิ่งที่สังเกตได้โดยการวิเคราะห์สัญญาณความเชื่อ (Sign of belief) จากข้อมูลประเภทวัตถุในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู จึงเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากปรากฏการณ์ พบว่า มีสัญญาณ 2 ลักษณะ คือ สัญญาณความเชื่อเรื่องครู และสัญญาณเครื่องสักการะสังเวย ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์สัญญาณในพิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งตึก

ประเภทของสัญญาณ	สัญญาณ (Sign)	ความหมายโดยยอรรถ (Denotation)	ความหมายโดยนัย (Connotation)
วัตถุ	1. สัญญาณความเชื่อเรื่องครู		
	- รูปปั้นพระฤๅษีนาคร - รูปปั้นเทพสังคีตอาจารย์ - หัวโขน - รูปครุศิลปินผู้ล่วงลับ	- ประติมากรรมที่ทำจากอิฐ หิน ปูนปั้นทองเหลือง ในลักษณะต่างๆ - ภาพถ่าย/กระดาดฉายแสงตกกระทบเป็นรูปต่างๆ	- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของศิลปินละครเท่งตึก - บุคคลผู้สร้างสรรค์อารมณ์ ความรู้สึกให้ศิลปินเท่งตึกแสดงได้อย่างเต็มความสามารถ เสมือนหนึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ศิลปินเท่งตึกให้ความเคารพนับถือ - ขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพศิลปินละครเท่งตึก
	2. สัญญาณในเครื่องสักการะสังเวย		
	- อาหารดิบ-สุก - เครื่องกระยาบวช (ผักผลไม้/ขนมมงคล)	- สิ่งของที่ใช้ในการบริโภคเพื่อการดำรงชีพ - ของบำรุงร่างกายใช้บริโภคเพื่อความอึดท้อง	- สะท้อนวัฒนธรรมการจัดเลี้ยงต้อนรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ให้ความเคารพ แสดงออกถึงความบริบูรณ์ทั้งเครื่องอุปโภค และบริโภค มีกินมีใช้ไม่อดอยาก ไม่ลำบาก ไม่จน - หลังจากถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นของมงคล อาหารทิพย์ กินเพื่อความเป็นสิริมงคล

จากตารางที่ 1 เป็นการสรุปสัจพจน์ที่พบในพิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งตึก สะท้อนวัฒนธรรมด้านความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือครู สะท้อนถึงระบอบทางสุนทรียภาพผ่านบทไหว้ครู เครื่องดนตรี ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ สะท้อนความสำคัญของหน้าที่ “ศิลปินละครเท่งตึก” คือ ความจงรักภักดีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสมือนครู ความกตัญญูต่อครูผู้มีพระคุณ ทำให้การดำรงชีวิตมีคุณภาพชีวิตที่ดี พิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งตึกจึงเป็นรหัสกฎระเบียบ และธรรมเนียมที่ศิลปินละครเท่งตึกควรปฏิบัติ (Code of conduct หรือ Conventional code) เป็นรหัสที่ต้องการให้สมาชิกในกลุ่มศิลปินเท่งตึกได้ปฏิบัติตาม รู้ได้ด้วยการทำซ้ำ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชน ซึ่งจากการวิเคราะห์สัจพจน์ครั้งนี้พบว่า พิธีกรรมการไหว้ครูละครเท่งตึก มี 3 ลักษณะ คือ (1) ธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง (2) หน้าที่ที่มีต่อสมาชิกอื่นในสังคมในระดับเดียวกัน หรือต่ำกว่า และ (3) หน้าที่ที่มีต่อผู้อาวุโสในสังคม

4. อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัย มีประเด็นที่นำมาอภิปราย 2 ประเด็น คือ ประเด็นด้านความเชื่อ และพิธีกรรมของศิลปินละครเท่งตึก และประเด็นด้านการสื่อสารความเชื่อ และสัจพจน์ในพิธีกรรมของศิลปินเท่งตึก ดังนี้

4.1 ประเด็นด้านความเชื่อ และพิธีกรรมของศิลปินเท่งตึก ความเชื่อของละครเท่งตึก เป็นระบบหนึ่งในการนิยามวัฒนธรรมเชิงมานุษยวิทยา โดยความเชื่อเป็นมูลเหตุของการจัดการระบบศาสนา และความเชื่อ เพื่อสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ภายใต้แนวคิดที่ว่า “วัฒนธรรม” เกิดจากการสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านร่างกาย ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และความต้องการทางสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน, 2558) จึงเป็นกระบวนการทางศาสนาในเชิงหน้าที่นิยม (Elwell, F. W., 2003) ศาสนาช่วยให้ระบบความหมายแก่การดำรงอยู่ของแบบแผนการดำเนินชีวิตทางสังคม ทำให้เกิดการบูรณาการทางสังคม โดยผ่านแบบแผนทางวัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ที่มีบ่อเกิดมาจากความเชื่อทางศาสนา แสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรม จึงเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อของศิลปินละครเท่งตึก เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อในลัทธิ หรือศาสนาในรูปแบบการปฏิบัติ โดยพิธีกรรมถูกจัดสรรในลักษณะพิธีกรรมการไหว้ครูละคร เท่งตึก มาจากวิธีการที่สร้างความยินดีแก่พระเจ้า มีการสร้างรูปเคารพ หรือสิ่งของแทนความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่ศิลปินให้ความเคารพ มีการถวายเครื่องเช่นสังวาล (บุญลือ วันทายนต์, 2553) ดังนั้นพิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งตึก ถือเป็นลักษณะพิธีกรรมที่ให้ความหมายเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไป การประกอบพิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่ในสังคมไทย (สุปรียา หัสชู, 2553)

4.2 ประเด็นด้านการสื่อสารความเชื่อ และสัจพจน์ในพิธีกรรมของศิลปินเท่งตึก พบว่า มีการสื่อสารความเชื่อจากภายในบุคคล เป็นการสื่อสารความเชื่อพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับตัวศิลปินละครเท่งตึก และการสื่อสารความเชื่อระหว่างบุคคลภายในกลุ่มศิลปินเท่งตึก ตามแนวคิดของ Wood, J. T. (2000) ซึ่งองค์ประกอบของการสื่อสารความเชื่อ คือ การสื่อสารภายในบุคคลเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ และการสื่อสารระหว่างบุคคลเกิดขึ้นจากประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้สื่อสาร คือ ศิลปินนักแสดงละครชาตรีเท่งตึก และผู้รับสาร คือ ผู้ว่าจ้างต่างก็มีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำการส่งสารด้วยวัจนภาษา และอวัจนภาษา สัญลักษณ์เครื่องสักการบูชาต่าง ๆ ผ่านช่องทางการสื่อสาร คือ งานไหว้ครู และ งานแก้บน รวมถึงงานมหรสพเพื่อความบันเทิงโดยส่งสารไปยังผู้รับสารผู้ชมทั่วไป ผลกระทบจากการสื่อสาร คือ ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และการเป็นพื้นที่แสดงอำนาจทางสังคมของผู้ว่าจ้างไปแสดง (รัชนีชีวาต์ ตันตกุลธรา, 2561) พิธีกรรมการไหว้ครู จึงเป็นกิจกรรมการสื่อสารความเชื่อในพิธีศักดิ์สิทธิ์ หรือความมีอธิษฐานที่จิตจะดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ตามความต้องการตามความรู้สึกนึกคิดของตน พิธีกรรมความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำงานของมายาคติที่กลบเกลื่อนปิดบังให้ดูเป็นเรื่องธรรมดา (ศุภวัฒน์ วัฒนภิโกวิท, 2553) ขณะที่ โรลิ่งด์ บาร์ตส์ (2547) มองว่า “มายาคติก็มีได้ปิดบังอำพรางสิ่งใดทั้งสิ้น ทุกอย่างปรากฏต่อหน้าต่อตาเราอย่างเปิดเผย แต่เราต่างหากที่คุ้นเคยเสียจนไม่ทันสังเกตว่าเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม” พิธีกรรมไหว้ครูละครเท่งตึกจึงมีลักษณะที่หลงรับรู้ว่า ความคิด คติความเชื่อเป็นธรรมชาติ เป็นจริง และก็ตอบสนองความรู้สึกนึกคิดผ่านพิธีกรรมด้วยกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ โดยบุคคลมองไม่เห็นมายาคติที่เคลือบแฝงในพิธีกรรม การปฏิบัติประกอบพิธีกรรมต่อวัตถุจะตั้งอยู่บนความศรัทธาที่เป็นไสยศาสตร์ ทั้งที่ความจริงเป็นพิธีกรรมที่กระทำต่อสิ่งก่อสร้าง รูปเคารพที่เป็นวัตถุ นอกจากนี้กิจกรรมการสื่อสารความเชื่อเป็นภูมิปัญญา

แขนงหนึ่งเพื่อการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นตามกระบวนการสื่อสารเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาอาจจะเปิดโอกาสให้เด็ก และเยาวชนเข้าร่วมในกระบวนการผลิต ซึ่งในที่นี้คือ การประกอบพิธีไหว้ครูละครเท่งตึก ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า คนรุ่นใหม่ในฐานะผู้รับสาร หรือผู้อยู่ในเหตุการณ์ได้รับการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เนกเช่นเดียวกับแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาสื่อ (ทิพย์พชร ฤกษ์สุนทร, 2561)

สัญญาในพิธีกรรมของศิลปินเท่งตึก พบว่า มีสัญญาความเชื่อเรื่องครู และสัญญาในเครื่องสักการะสังวैया เพื่อทำความเข้าใจความหมายในระดับโครงสร้างโดยรวม มองเห็นความหมายแฝง และความหมายที่เป็นอิสระในตัวเอง เป็นการสร้างความตระหนักรู้ต่อการครอบงำเป็น “มายาคติ” (Myth) อภิปรายได้ว่า สัญญาความเชื่อเรื่องครู หมายถึงความคิด และสัญญาที่ถูกมอบหมาย โดย “ครู” รูปปั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นวัตถุรูปธรรมสิ่งสมมติแทนความศักดิ์สิทธิ์ภายใต้ชื่อเรียกรูปปั้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่นในงานวิจัยนี้พบว่า พระฤๅษินารท หรือพระฤๅษีภรตมุนี หรือพ่อแก่ ล้วนเป็นรูปเคารพวัตถุรูปธรรมแทนสิ่งที่เป็นามธรรมที่ประกอบสร้างขึ้นมาจากคติความเชื่อ ซึ่งตามตำนานที่ว่า พระอิศวรประสงค์จะแสดงการพ่อนรำให้เป็นแบบฉบับ จึงเชิญพระอุมา ชายาให้ประทับเป็นประธานเหนือสุวรรณบัลลังก์ พระสุรัสวดีตีพิณ พระอินทร์เป่าขลุ่ย พระพรหมตีฉิ่ง พระลักษมีขับร้อง และพระนารายณ์ตีโหม พระภรตฤๅษีได้รับเทวบัญชาให้จดบันทึกและแต่งตำราสั่งสอนแก่เหล่ามนุษย์จนเกิดเป็นตำราทางกาย-ศาสตร์ และบังเกิดเป็นเทวรูปพระอิศวรปางพ่อนรำท่าต่าง ๆ 108 กระบวนท่า

ความเป็นสัญญาที่ถูกหมายถึงในที่นี้ คือ การเป็นสิ่งแทนความคิดทางรูปธรรมของวัตถุที่ใช้ประกอบกับ ตัวหมาย (Signifier) นั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รูปเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้เกิดความระลึกนึกถึงคำสั่งสอนของครูละคร ความศักดิ์สิทธิ์ของครูในการดลบันดาลให้เป็นไป แต่โดยเนื้อแท้แล้ว วัตถุนี้ก็ไม่ใช่พระฤๅษินารท หรือ พ่อแก่กลับเป็นเพียงสิ่งสมมติประเภท Iconic mode (วิถีหน้าที่แบบเสมือน) ที่แฝงไว้ซึ่งความหมาย (ศุภวัฒน์ วัฒนภิโกวิท, 2553; โรลิ่งด์ บาร์ตส์, 2547) ขณะที่สัญญาเครื่องสักการะสังวैयाจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการตอบสนองมายาคติดังกล่าว ภายใต้ความเชื่อที่ว่า หมายถึง การต้อนรับเลี้ยงดู การให้เครื่องอุปโภคบริโภคแทนความรู้สึกรักเคารพศรัทธา และหวังว่าเมื่อให้หรือถวายแล้ว จะได้รับผลกระทบตอบแทนมา ในรูปแบบของมายาคติที่ประกอบสร้างเกิดความโชคดี เกิดความเป็นสิริมงคล เสริมความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพศิลปิน ตลอดจนการเข้าร่วมงานพิธีกรรมการไหว้ครู สะท้อนภาพของการความสามัคคีในหมู่คณะของกลุ่มศิลปินละครเท่งตึก สะท้อนแนวคิดของบาร์ตส์ว่า เป็นผลจากความสำนึกรับรู้เชิงสัญญะของผู้คน (Consciousness of sign) ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละช่วงเวลา ซึ่งในพิธีกรรมการไหว้ครูประจำปีทุกครั้งของศิลปินละครเท่งตึกเป็นการสืบทอดผลจากสำนึกรับรู้เชิงสัญญะ โดยมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ (the history of the sign) หรือมีความเปลี่ยนแปลงของความสำนึกรับรู้ต่อสัญญะที่ปรากฏในพิธีกรรมดังกล่าว (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2561)

สรุปได้ว่า ความเชื่อ และการสื่อสาร เป็นระบบหนึ่งทางวัฒนธรรมตามแนวคิดทางมานุษยวิทยา ความเชื่อมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์ให้การยอมรับนับถือเพื่อสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสื่อสารเพื่อการสร้างความหมาย และการตอบสนองความเชื่อ จึงเป็นความพยายามที่มนุษย์สื่อให้เห็นถึงการยืนยันถึงความมั่นคงทางจิตใจ และการแสดงออกด้วยความหมายในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะรูปแบบพิธีกรรม

5. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาพฤติกรรมด้านความเชื่อมีบางประเด็นที่เปราะบาง เป็นความเชื่อส่วนบุคคล กระบวนการเก็บข้อมูลควรคำนึงถึงความสะดวกสบายใจของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ควรมีการสะท้อนข้อมูลจากการวิจัยเพื่อนำไปกำหนดแบบแผนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคณะละครเท่งตึกเพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการสืบค้นความเชื่ออื่น ๆ เช่น การทรงเจ้าเข้าผีในกลุ่มคณะละครเท่งตึก การเสี่ยงทาย การใช้มายาการ หรือคุณไสย จะทำให้การวิเคราะห์เปรียบเทียบพฤติกรรมความเชื่อศิลปินเท่งตึกสมบูรณ์มากขึ้น และยังสามารถศึกษาสัญญะที่ลึกซึ้งภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

6. เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2555). *สื่อเก่า-สื่อใหม่: สัญญา อัตลักษณ์ อุดมการณ์*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2561). พื้นฐานแนวคิดสัญวิทยาของโรลิ่งด์ บาร์ตส์. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(2), หน้า 27-60.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2558). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา พิมพ์ครั้งที่ 7*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชิงชัย วิจิตกุล. (2550). *ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูดนตรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- ทิพย์พฐ กฤษสุนทร. 2561). แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาสื่อของเล่นพื้นบ้านสำหรับกลุ่มผู้รับสารเด็กและเยาวชน ตำบลฟ้าฮ่ามอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยราชภัฏกรุงเทพ*, 5(1). หน้า 41-49.
- บุญลือ วันทายนต์. (2553). *สังคมวิทยาศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประภาศรี ศรีประดิษฐ์. (2545). *ละครแห่งตุ๊กในจังหวัดจันทบุรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- รัชนีชีวาต์ ตันติกุลวรา. (2561). *การสื่อสารความเชื่อเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรีแห่งจังหวัดจันทบุรี* (ดุสิตนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- โรลิ่งด์ บาร์ตส์. (2547). *มายาคติ. แปลโดย วรณพิมล อังคศิริสรรพ*. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- ศุภวัฒน์ วัฒนภิโกวิท. (2553). *มายาคติกับความเชื่อทางวัตถุในพุทธศาสนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร.
- สุปรียา หัสชู. (2553). *ลักษณะพิธีกรรม ความหมายเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และบทบาทของเซียมซีในสื่อออนไลน์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ไอยเรศ บุญฤทธิ์. (2559). *วัตถุทางมงคลดนตรีไทยในสังคมร่วมสมัย: การสร้างความหมาย และบทบาท* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- Businesstopia. (2018). Lasswell's Communication Model. Retrieved from <https://www.businesstopia.net/communication/lasswell-communication-model>
- Chandler, D. (2002c). *Detonation, connotation and myth: Semiotics for beginners*. Retrieved from <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem06.html>
- Elwell, F. W. (2003). *Emile Durkheim on Religion*. Retrieved from <http://www.faculty.rsu.edu/~felwell/Theorists/Essays/Durkheim2.htm>
- Lasswell, H. D. (2006). *The Structure and Function of Communication in Society*. Communication theory-Critical concepts in media and cultural. 1. pp. 84-95
- Wood, J. T. (2000). *Communication in our lives (2nd ed.)*. California : Wadsworth.

